

С.І. ГОЛИК

(Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", м. Київ, Україна)

Виробництво зернових культур в Україні як важлива складова розв'язання глобальної продовольчої проблеми

Найважливішою глобальною проблемою є продовольча, що виникає на фоні кризових явищ в економіці, збільшення чисельності населення на планеті, зміни клімату, нерівномірного розподілу ресурсів у світі. Подолати глобальну продовольчу проблему можна лише спільними зусиллями країн. При цьому, Україна, завдяки своєму природо-ресурсному потенціалу, може зробити значний внесок у розв'язання означеної проблеми. Сьогодні дослідження вітчизняного ринку зерна вказують на ряд проблем, які перешкоджають ефективному розвитку вітчизняної зернової галузі в умовах глобалізації. В статті проаналізовано обсяги внесення мінеральних та органічних добрив під посів зернових культур протягом 1990-2011 років. Виявлено, що питома вага фуражного зерна у виробництві зернових культур України за період з 2006 року по 2011 рік перевищувала 50 %. Крім цього, починаючи з 2008 року в Україні спостерігається збільшення втрат зерна при його збиранні. Досліджено динаміку змін світових запасів зернових культур з 1960 по 2010 роки. Охарактеризовано потенціал вітчизняної зернової галузі, реалізація якого в сучасних умовах розвитку глобальної економіки, значно підвищить конкурентоздатність України як аграрної держави на світовому ринку продовольства.

Ключові слова: зернові культури, запаси зерна, втрати, урожайність зернових культур, посівні площі, глобальна продовольча безпека.

С.И. ГОЛИК

(Национальный научный центр "Институт аграрной экономики", г. Киев, Украина)

Производство зерновых культур в Украине как важная составляющая решения глобальной продовольственной проблемы

Важнейшей глобальной проблемой является продовольственная, возникающая на фоне кризисных явлений в экономике, увеличение численности населения на планете, изменения климата, неравномерного распределения ресурсов в мире. Преодолеть глобальную продовольственную проблему можно только совместными усилиями стран. При этом, Украина, благодаря своему природно-ресурсному потенциалу, может внести существенный вклад в решение этой проблемы. Сегодня исследования отечественного рынка зерна указывают на ряд проблем, которые препятствуют эффективному развитию отечественной зерновой отрасли в условиях глобализации. В статье проанализированы объемы внесения минеральных и органических удобрений под посев зерновых культур на протяжении 1990-2011 лет. Выявлено, что доля фуражного зерна в структуре производства зерновых культур Украины за период с 2006 года по 2011 год превышала 50 %. Кроме этого, начиная с 2008 года в Украине наблюдается увеличение потерь зерна при его уборке. Исследована динамика изменений мировых запасов зерновых культур с 1960 по 2010 годы. Охарактеризован потенциал отечественной зерновой отрасли, реализация которого в современных условиях развития глобальной экономики значительно повысит конкурентоспособность Украины как аграрного государства на мировом рынке продовольствия.

Ключевые слова: зерновые культуры, запасы зерна, потери, урожайность зерновых культур, посевные площади, глобальная продовольственная безопасность.

Grain Crop Production in Ukraine as Significant Element of Global Food Problem Solution

The most significant global problem now is the food one, having appeared against economic turmoil, increase of number of population on the planet, climate changes and unequal distribution of world resources. Overcoming of the global food problem can be only possible by the states' mutual efforts. However, Ukraine, owing to its nature-and-resource potential, can significantly contribute in solving this problem. The analysis of the national grain market today has pointed at a number of problems which hamper the efficient development of home grain industry during the process of globalization. In the Article the volumes of mineral and organic fertilizers introduced for the grain crops during 1990-2011 have been analyzed. It has been found that the share of grain forage in the structure of grain production in Ukraine for the period of 2006 – 2011 exceeded 50 percent. Besides, starting from 2008 the increasing loss of grain during harvesting has been observed in Ukraine. Dynamics of changes in the world stock of grain crops from 1960 to 2010 has been researched. Home grain industry potential has been characterized, realization of which in current conditions of global economy development will significantly enhance competitiveness of Ukraine as of agrarian state in the world food market.

Keywords: grain crops, grain reserves, losses, grain crop capacity, areas under crop, global food security.

Постановка проблеми. Як відомо, сьогодні більше ніж 1 млрд. людей на планеті не можуть забезпечити себе продуктами харчування. Гострий дефіцит продовольства існує в багатьох державах, серед яких Бангладеш, Конго, Індія, Китай, Пакистан, Ефіопія. У 2010 році в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні проживало близько 578 млн. людей, які недоїдають, в країнах Африки на Південь від Сахари – 239 млн., у країнах Латинської Америки і Карибського басейну – 53 млн., на Близькому Сході та Північній Африці – 37 млн., у розвинених країнах – 19 млн. [11].

Зернові культури – це основа продовольчої безпеки, проте, можливість виробляти такий важливий для життєдіяльності людини товар має далеко не кожна країна. Як показують дослідження за період 1961-2010 роки світові запаси зернових культур переважно мали від'ємні показники, оскільки, збільшувалося глобальне споживання зерна. Ріст попиту на світовому ринку зернових культур є сприятливим фактором для розвитку вітчизняного аграрного сектору. Відтак, нашій країні необхідно вирішувати проблеми нарощування зерновиробництва в державі. Вважаємо, що збільшення валових зборів зерна – це не лише гарант продовольчої безпеки власного населення країни, а й важлива складова глобальної продовольчої безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ринку зернових культур присвятили свої праці такі науковці, як: В.І. Бойко [2], В.І. Власов [3], О.М. Гордуновський [5], І.О. Гуржій [6], В.М.

Жук [7], І.В. Кобута [8], К.А. Лебедев [9], О.П. Реєнт [13], Б.К. Супіханов [15], А.В. Гордєєв [4], Т.Ф. Рябова [14] та інші. Наукові розробки вчених формують теоретичне підґрунтя розуміння перспектив розвитку сучасного ринку зернових культур в умовах глобалізації й мають практичне застосування, пропозиції використовуються при розробленні законів, стратегій, програм розвитку зернової галузі тощо.

Метою статті є виявлення головних перешкод на шляху нарощування обсягів виробництва зернових культур в Україні для розв'язання глобальної продовольчої проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз динаміки посівних площ зернових культур нашої країни вказує на тенденцію росту посівних площ за останній 21 рік. Так, у 2011 році посівні площі під зерно становили 15724 тис. га, тобто, на 7,82 % більше, порівняно з 1990 роком. Загалом, в останні 5 років показники посівних площ перевищували лінію тренду (рис. 1) [10].

На основі аналізу врожайності зерна з 1990 по 2011 роки виявлено, що за кожні 5 років середня врожайність зернових культур в Україні мала невисокі показники. Так, за період з 1990 року по 1994 рік вона становила 29,68 ц/га. Наступна п'ятирічка виявилася найменш урожайною для України – 20,8 ц/га. З 2006 року по 2010 рік урожайність зросла лише до 27,26 ц/га. В 2011 році врожайність зернових культур України становила 37 ц/га, що на 5,41 % більше порівняно з 1990 роком (рис. 2) [10].

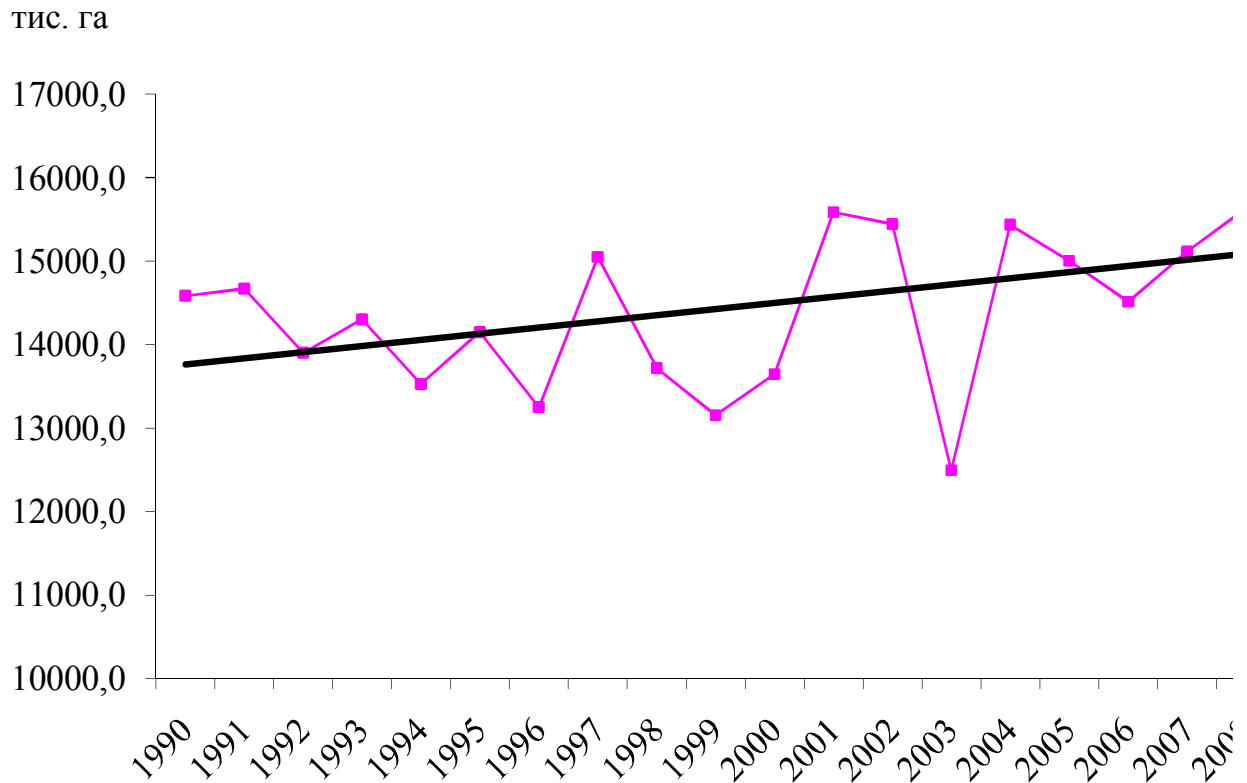

Рис. 1. Динаміка посівних площ зернових культур в Україні протягом 1990-2011 років

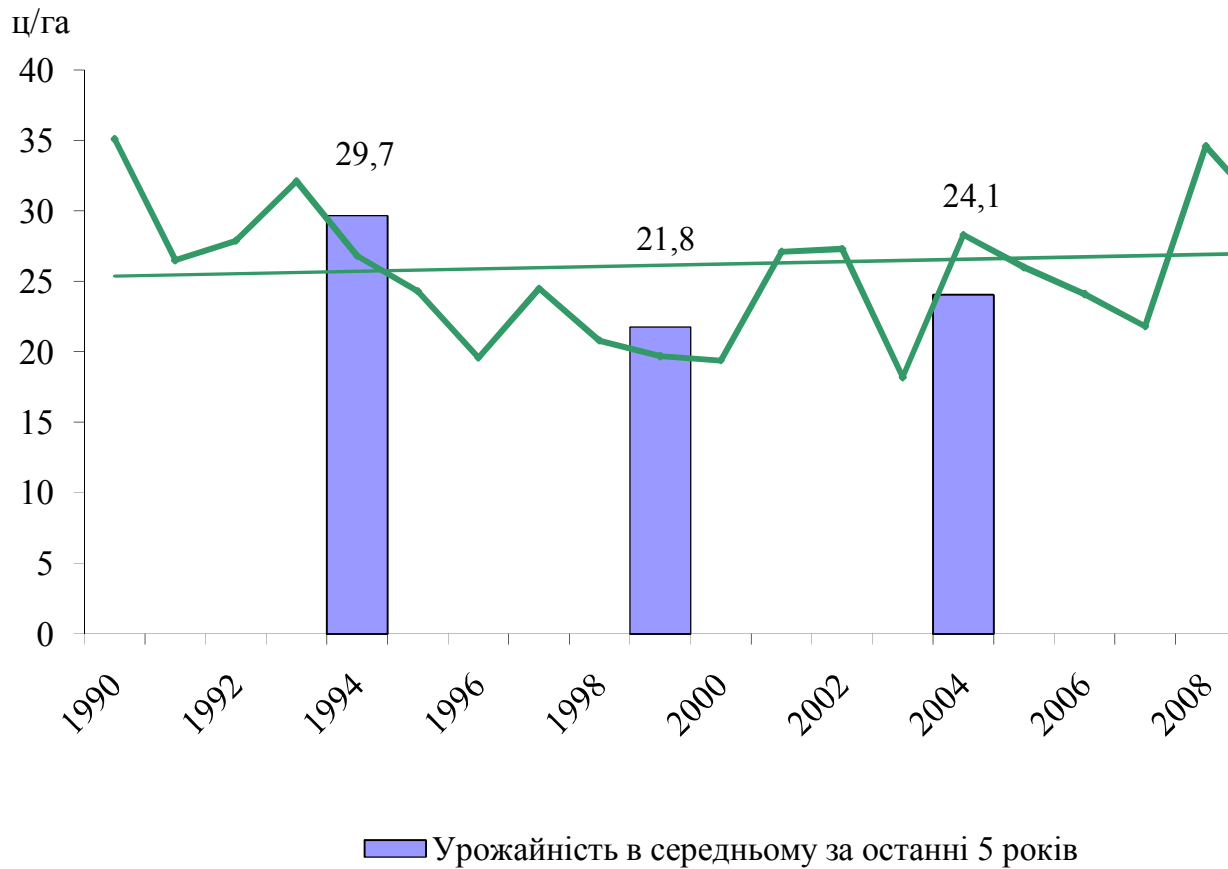

Рис. 2. Зміна урожайності зернових культур України протягом 1990-2011 років

Економіка та менеджмент

Однією з головних причин низьких показників урожайності зернових культур в Україні є зменшення кількості внесення мінеральних та органічних добрив під посіви збіжжя. Зокрема, у 1990 році під зернові вносилося 132 кг мінеральних добрив на 1 га, а у 2011 році лише 71 кг. В окремі роки були й менші

показники, наприклад, в 2000 році – 15 кг, 2007 році – 50 кг, 2010 році – 63 кг на 1 га. Органічних добрив під зернові культури на 1 га у 1990 році було внесено 6,5 тонн, а в 2011 році лише 0,4 тонни на 1 га (табл. 1).

Таблиця 1

Внесення мінеральних та органічних добрив на 1 га землі під посів зернових культур в Україні

Показник	Роки								2011 до 1990, %
	1990	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	
Мінеральні добрива, кілограмів поживної речовини									
Внесено всього	141	13	32	51	57	48	58	68	48,22
Внесено під зернові	132	15	35	50	61	51	63	71	53,79
Органічні добрива, тонн									
Внесено всього	8,6	1,3	0,8	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	5,81
Внесено під зернові	6,5	0,8	0,5	0,5	0,4	0,5	0,4	0,4	6,15

Джерело: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

В загальному зерновиробництві України найбільшу питому вагу займає фуражне зерно – 50 %. У 2011 році з отриманих 56,7 млн. тонн валових

зборів зерна, лише 41,71 % було продовольчим (табл. 2).

Таблиця 2

Питома вага фуражного зерна у виробництві зернових культур, %

Зерно	Роки								
	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Фуражне, тонн	16007	13520	18466	19464	14892	26754	24377	21679	33080
Всього, тонн	51009	24459	38016	34258	29295	53290	46028	39271	56747
Питома вага, %	31,38	55,28	48,57	56,82	50,83	50,20	52,96	55,20	58,29

Джерело: www.faostat.fao.org; www.ukrstat.gov.ua

Виробництво зернових культур за період з 1990 по 2011 роки характеризується своєю нестабільністю. З 1994 по 2007 роки показники валових зборів зерна були невисокими. У 2008 році, незважаючи на

фінансову кризу в країні виробництво почало збільшуватися. Найвищим показник валового збору збіжжя був у 2011 році – 56747 тис. тонн, тобто, на 11,25 % більше порівняно з 1990 роком (рис. 3) [10].

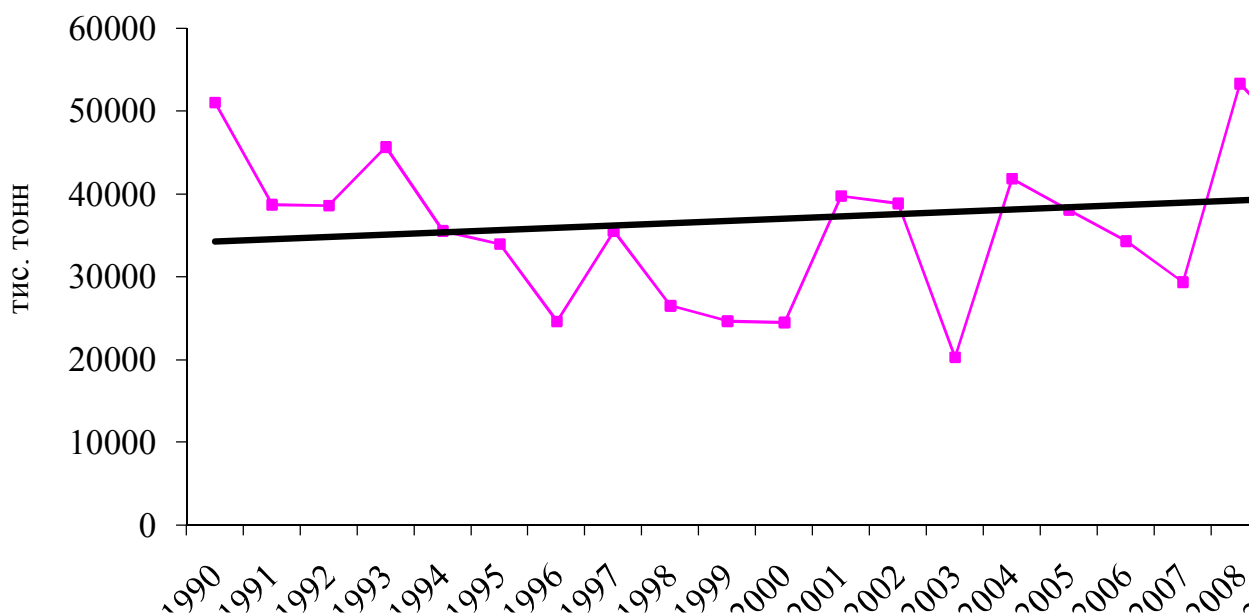

Рис. 3. Динаміка виробництва зерна в Україні, 1990-2011 рр.

За період з 2005 по 2011 роки в Україні намітилась тенденція до збільшення втрат зернових ресурсів. Зокрема, в 2011 році при зборі врожаю було втрачено близько 1,6 млн. тонн зерна. Якщо б втрати у 2011 році становили 0,99 % від його виробництва (як це було у 2005 році), то державі вдалося б зберегти 562

тис. тонн зерна, вартістю 2,157 млрд. грн. Таким чином, важливим завданням забезпечення продовольчої безпеки та формування необхідних запасів зерна власної країни є зменшення втрат зерна при його збиранні.

Таблиця 3

Розрахунок втрат зернових культур в Україні

Показник	Роки					
	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Виробництво, тис. т	38016,0	29294,9	53290,0	46028,3	39271,0	56747,0
Втрати, тис. т	375	507	1177	752	794	1570
Втрати, %	0,99	1,73	2,21	1,63	2,02	2,77
Середня ціна, грн./т	417,8	833,5	778,6	799,0	1120,9	1374,2
Втрати, млн. грн.	156,7	422,6	916,4	600,9	890,0	2157,5
Втрати,* тис. т	375	290	528	456	389	562

Джерело: власні розрахунки автора за даними www.ukrstat.gov.ua

* розрахункові показники при рівні втрат 2005 року.

Світовими лідерами з виробництва зернових культур є Китай, Індія, США. Валовий збір зернових в 2011 році в Китаї, приміром, становив майже 520,8 млн. тонн, в США – 386,6 млн. тонн, в Індії – 285,5

млн. тонн [1]. Не дивлячись на те, що в Індії та Китаї спостерігаються високі показники виробництва зернових культур, населення обох держав потерпає від недоїдання.

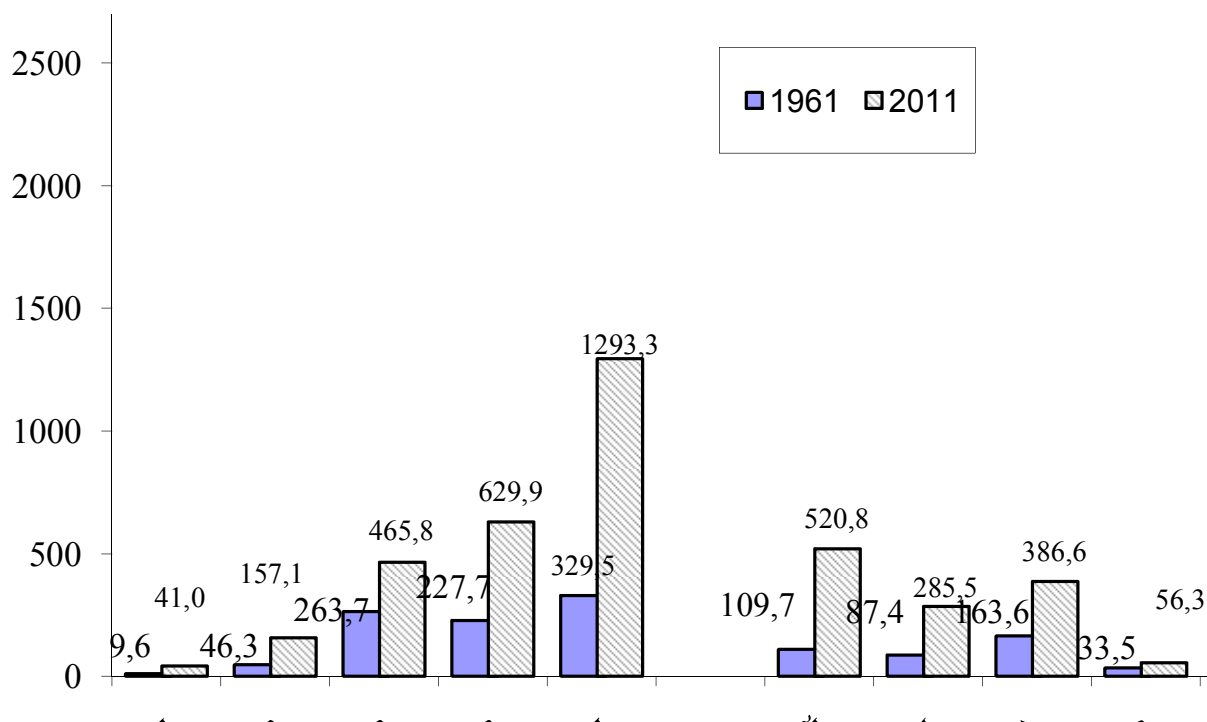

Рис. 4. Валові збори зернових культур у 1961 р. та 2011 р., млн. т

Обсяг світових запасів збіжжя з 1960 по 2010 роки зазнавав значних коливань. Як показали дослідження, зменшення в одному році майже не покривалося зростанням запасів в іншому. За останні роки показники зміни світових запасів були від'ємними в той час, коли різко зросла переробка зерна (рис. 5).

Світова чисельність населення за аналізований період зросла вдвічі та в 2011 році становила 6,97 млрд. чол. На Африканському континенті, наприклад, людей побільшало в 4 рази, в Америці, Океанії – у 2 рази, в Азії – в 3 рази (табл. 4).

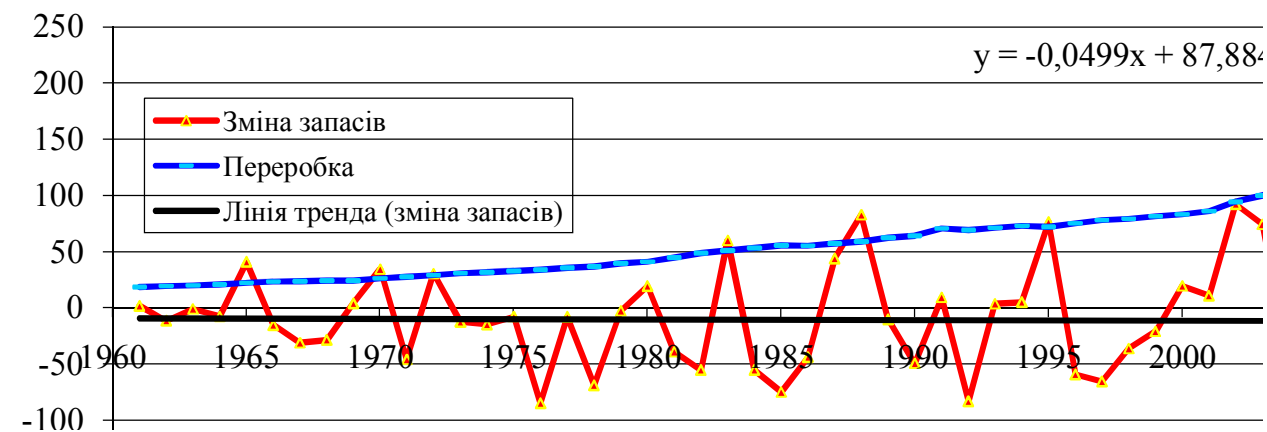

Рис. 5. Зміна запасів зернових культур та використання зерна на переробку у світі за період 1961-2010 роки, млн. т

Таблиця 4

Динаміка глобального збільшення населення на планеті, тис. чол.

Континенти	Роки							2011 до 1961
	1961	1990	1995	2000	2005	2010	2011	
Африка	293662	635288	720932	811099	911123	1022237	1045925	3,6 раза
Америка	433862	724192	778394	834718	886268	934610	944192	2,2 раза
Азія	1704840	3132855	3470445	3719042	3944990	4164252	4207448	2,5 раза
Європа	637317	776947	727422	726780	730733	738197	739300	1,2 раза
Океанія	16104	26967	29044	31130	33532	36592	37176	2,3 раза
Світ	3085785	5296249	5726237	6122769	6506646	6895888	6974041	2,3 раза

Джерело: www.faostat.fao.org

Отже, чисельність населення на планеті щорічно збільшується, в той час коли площа сільськогосподарських угідь скорочується через урбанізацію, виснаження ґрунтів тощо. Крім того, зміна кліматичних умов – ще один виклик зерновому господарству. Спустошення невідновлюваних ресурсів на планеті через надмірне їх використання вже є глобальною проблемою. Подібні процеси та явища негативно впливають на валові збори зернових культур у багатьох державах. Зменшення світової пропозиції зумовлює зростання цін на збіжжя. Вважаємо, країни „Золотого мільярда” зможуть вирішити проблему подорожчання цін на зернові культури, а в країнах третього світу виникне загроза голоду.

Питання, що стосуються нарощування валових зборів зернових культур в Україні варто вирішувати вже сьогодні. В рамках продовольчої програми "Зерно України – 2015" зроблений прогноз виробництва зерна в 2015 та 2017 роках, згідно якого, якщо у 2017 році площа під посів зерна в Україні буде 16,2 млн. га, а урожайність 49,4 ц/га, тоді валовий збір зернових культур зможе сягнути 80 млн. тонн [12]. Отже, зернове господарство України має великий потенціал, успішна реалізація якого посилить позиції нашої держави як світового експортера зерна.

Висновки. Підсумуємо, що головними проблемами збільшення валових зборів збіжжя в умовах глобального дефіциту продовольства, які потрібно вирішувати, є покращення урожайності зернових культур, шляхом внесення більшої кількості органічних та мінеральних добрив, зменшення втрат при зборі урожаю зерна. Сьогодні на вирішення глобальної продовольчої проблеми спрямовані зусилля багатьох країн. В цьому аспекті Україна повинна більш ефективно використовувати свій потенціал в зерновому господарстві, адже, вітчизняні запаси зерна – це важлива складова не лише національної економіки, а й глобальної продовольчої безпеки.

4 Список використаних джерел

1. База даних ФАО / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://faostat.fao.org>.
2. Бойко В.І. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва): [монографія] / В.І. Бойко, Є.М. Лебідь, В.С. Рибка та ін; за ред. В.І. Бойка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 400 с.
3. Власов В.І. Глобальна продовольча проблема: [монографія] / В.І. Власов. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Інститут аграрної економіки УААН, 2001. – 506 с.

4. *Гордеев А.В.* Россия – зерновая держава / А.В. Гордеев, В.А. Бутковский. – М.: Пищепромиздат, 2003. – 508 с.
5. *Гордуновський О.М.* Організація, розвиток та напрямки хлібної торгівлі в Україні у ХІХ ст. / О.М. Гордуновський. - Черкаси: Брама-Україна, 2010. – 320 с.
6. *Гуржій І.О.* Україна в системі всеросійського ринку 60-90 років ХІХ ст. / І.О. Гуржій. – К.: Академія наук української РСР. Інститут історії. в-цтво "Наукова думка", 1968. – 183 с.
7. *Жук В.М.* Наукове обґрунтування формування стратегічних запасів зерна: перспективи України в умовах глобалізації / В.М. Жук // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 2. – С.3-13.
8. *Кобута І.В.* Оцінка наслідків державного регулювання експорту зерна в Україні / І.В. Кобута // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 4. - С. 139-147.
9. *Лебедев К.А.* Организационно-экономический механизм развития зернопродуктового подкомплекса: теория, методология, практика: [монографія] / К.А. Лебедев. – К.: ННЦ ИАЭ, 2009. – 272 с.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. *Приходько Д.* Продовольственный кризис: волатильность цен на продовольствие и инвестиции в сельское хозяйство / Д. Приходько, Е Серова // The International Conference "Black Sea Grain – 2012" April 18-19, 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.blackseagrains.net/about-ukragroconsult>.
12. Програма "Зерно України – 2015". – К.: ДІА, 2011. – 48 с.
13. *Реєнт О.П.* Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861-1914 рр): [монографія] / О.П. Реєнт, О.В.Сердюк. – К.: Ін-т історії України, 2011. – 365 с.
14. *Рябова Т.Ф.* Развития рынка зерна в России, 1896-1996 гг.: [монографія] / Т.Ф. Рябова, А.Д. Куделя.– М.: Гуманит. центр "Монолит", 1997. – 139 с.
15. *Супіханов Б.К.* Зернові культури: історія, сорти, виробництво / Б.К. Супіханов, Н.І. Петренко. – К.: ННЦ "ІАЕ" УААН, 2009. – 176 с.